

กระบวนการรำเชิดในลิเกของนางเอกพิศมัย หลานหอมหวล

กรวิภา เลาศรีรัตนชัย^{1*} และ ธนสิทธิ์ ชมชิต²

¹สาขาวิชานาฏศิลป์และศิลปะการแสดง คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, นครปฐม

²สาขาวิชานาฏศิลป์และศิลปะการแสดง คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, นครปฐม

* Kornwipanamtan@webmail.npru.ac.th

บทคัดย่อ

การแสดงลิเกเป็นเอกลักษณ์ที่บ่งบอกถึงความเป็นไทยได้ชัดเจนอีกรูปแบบหนึ่งมีองค์ประกอบของการแสดงที่หลากหลาย มีการปรับเปลี่ยนไปตามสภาพทางเศรษฐกิจเพื่อความอยู่รอดของการแสดง ทั้งเครื่องแต่งกาย การใช้เพลงและดนตรีในการแสดง แต่สิ่งสำคัญที่สุดที่ไม่เคยเปลี่ยนแปลง ก็คือสิ่งที่ได้รับการถ่ายทอดกันมาจากครูหอมหวล นาคศิริ คือ การร้อง การด้นกลอนสด และการรำ สิ่งเหล่านี้ยังคงสืบสานกันจนถึงปัจจุบัน ดังนั้น หากจะพูดถึงคณะที่ยังคงเอกลักษณ์ของลิเกไว้อย่างครบถ้วนและเป็นที่ยอมรับของวงการลิเก คือคณะวิโรจน์ หลานหอมหวล คณะที่ได้รับการถ่ายทอดกระบวนการร้อง การด้นกลอน จากครูหอมหวล ได้รับการถ่ายทอดกระบวนการต่างๆ จากครูละครวังสวนกุหลาบ ครูน้อม กระจายกฤต บทควมวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอสาระสำคัญเกี่ยวกับการถ่ายทอดกระบวนการรำเชิดในลิเก ของนางเอกพิศมัย หลานหอมหวล ผู้ที่ได้รับคำชื่นชมกันมาปากต่อปาก ว่าเป็นนางเอกลิเกที่ครบเครื่องที่สุดในสมัยนั้น โดยมุ่งประเด็นไปที่กระบวนการรำเชิดในลิเก ประกอบด้วยท่ารำ 5 ท่าหลัก คือ ท่าตั้งเชิด ท่าห่มสไบ ท่าเชิด ท่าซึกแบงผัดหน้า และท่าลาโรง เพื่อรักษากระบวนการรำเชิดในลิเกที่มีความงดงามอย่างราชสำนักให้คงอยู่สืบไป

คำสำคัญ: รำเชิดในลิเก นางเอก

The Choreography of RumCherd dance in Likay performances. The female protagonist
Mrs. Pittsamai Larnhomhuan

Kornwipa Laosirattanachai^{1*} and Tanasit Chomchit²

¹ Thai Classical Dance and Performing Arts Program, Faculty of Humanities and Social Sciences,
Nakhon Pathom Rajabhat University, Thailand

² Thai Classical Dance and Performing Arts Program, Faculty of Humanities and Social Sciences,
Nakhon Pathom Rajabhat University, Thailand

* Kornwipanamtan@webmail.npru.ac.th

Abstract

Likay performance could be identified as one of the Thai performing arts consisted of the various components which have been shuffled according to economical status, for example, the clothes, songs, and music. But the most important things that have never been changed were the knowledge of singing, improvising rhymed verses, and dancing inherited from Likay Master Homhuan. At this point, Viroj Larnhomhuan's Likay troupe was one of the best maintained the precise identity of Master Homhuan's the most famous Likay performance. The knowledge of both Master Homhuan and The Master of Thai classical dance from Suankularb palace, Kru Nom Prajayakrit, was passed on to both Mr. Viroj Larnhomhuan, male protagonist, and Mrs. Pittsamai Larnhomhuan, female protagonist. This article, thus, especially focused on the dance process of Mrs. Pittsamai Larnhomhuan who was praised as being the most full capabilities Likay performer in those days. There were five postures in Mrs. Pittsamai Larnhomhuan's Cherd dance: 1) Tang Cherd pose, 2) HomSabai pose, 3) TaCherd pose, 4) ChuckPangPadNa pose, and 5) Ralong pose, which were rare to find in any other Likay troupes. Finally, the process of Cherd dance in Likay performance will be conserved to be as beautiful as the royal court dancing style.

Keywords: RumCherd dance in Likay performances, The female protagonist

บทนำ

ศิลปะการแสดงของไทยมีอยู่มากมายไม่ว่าจะเป็น การร้อง การบรรเลง การรำยรำ ซึ่งการแสดงเหล่านี้จะมีเอกลักษณ์ในตัวเองแทบทุกด้าน ศิลปะด้านการร้องของไทยจะมุ่งเน้นการใช้ถ้อยคำภาษา นำคำบทประพันธ์ต่าง ๆ มาแต่งเป็นบทหรือกรอง เป็น

วรรณกรรมต่าง ๆ แล้วนำมาร้องมีเอื้อนในบทร้องทำให้เกิดความไพเราะที่เป็นเอกลักษณ์ของไทย ด้านการบรรเลงเพลงของไทยนั้น สิ่งโดดเด่นที่สุดคือเครื่องดนตรีรวมทั้งทำนองเพลงที่มีความไพเราะ ด้านการแสดงหรือการร่ายรำนั้นจะมีลักษณะเด่นคือ เครื่องแต่งกายที่เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการแสดง รวมไปถึงลีลาท่าทางการร่ายรำของผู้แสดง ซึ่งศิลปะการแสดงของไทยที่มีอยู่นี้ เรารู้จักกันในคำว่า “ละคร”

คำว่า “ละคร” พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ให้ความหมายว่า การมหรสพอย่างหนึ่ง เล่นเป็นเรื่องราวต่าง ๆ ซึ่งหมายความว่า การมหรสพหรือการแสดงนั้นต้องแสดงโดยที่มีเนื้อเรื่องติดต่อกันไปตั้งแต่ต้นจนจบ โดยการแสดงละครนั้นต้องประกอบด้วย ความกลมกลืนของบทร้องและทำนองเพลง ความสามารถของผู้ร้อง ความสามารถของผู้บรรเลง ความสามารถของผู้รำหรือตัวละคร ความไพเราะในบทกลอน ความกระชับของเนื้อเรื่อง ความปราณีตสวยงามขององค์ประกอบการแสดงอื่น ๆ เช่น ฉาก แสง เสียง เครื่องแต่งกาย อุปกรณ์ที่เหมาะสมถูกต้องตามเรื่องที่แสดง กล่าวได้ว่า ละคร คือ มหรสพอย่างหนึ่ง ซึ่งประกอบไปด้วยองค์ประกอบของการแสดงต่าง ๆ ดังนั้นจึงอาจกล่าวรวมได้ว่า การแสดงลิเกก็เป็นเสมือนละคร เป็นมีองค์ประกอบของการแสดงเช่นเดียวกัน และจัดว่าลิเกก็เป็นมหรสพเช่นเดียวกัน

ลิเก เดิมเรียกว่า ดจิก เป็นการสวดบูชาพระอัลล้าห์ ของพวกมุสลิมในกษัตริย์เจ้าเซ็น (ซีอิท) ซึ่งนำเข้ามายังเมืองไทย โดยพวกมุสลิมที่เข้ามารับราชการเป็นนักเทศน์ที่ในราชสำนักอยุธยา โดยพวกมุสลิมจากเปอร์เซียอันเป็นต้นตระกูลสุนนาคในปัจจุบัน พระครูศรีมหาโพธิ์คณาจารย์ กล่าวว่า พวกมุสลิมในกษัตริย์เจ้าเซ็น นำการสวดลิเกที่เรียกว่า ดิกร เข้ามาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ลิเก มาจากคำว่า ดิเกร์ เป็นภาษามาลายู แปลว่า ขับร้อง แต่เดิมลิเกใช้ สวดบูชาพระเจ้า ในทางศาสนา ในการสวดครั้งหนึ่ง จะมีคนร่วมพิธีประมาณ 10 คน สวดเพลงแขกเข้ากับจังหวะรำมะนา ในบรรดาแขกทั้งหลายที่เข้ามาอยู่ในเมืองไทยแต่โบราณนั้น ปรากฏว่าพวกแขกเจ้าเซ็น เป็นพวกหนึ่งที่ได้รับพระราชอุปถัมภ์มาตั้งแต่มัยกรุงศรีอยุธยา เมื่อมีงานพระราชพิธีต่าง ๆ พวกเจ้าเซ็นมีโอกาสดำสวดสรรเสริญพระเจ้าเพื่อถวายพระพรแด่พระมหากษัตริย์บ่อย ๆ (สุริยา สมุทคุปดี และคณะ, 2541: 11)

การแสดงลิเกนั้นได้ถูกถ่ายทอดและมีอายุการรับใช้สังคมไทยมากกว่า 100 ปีแล้ว นับเป็นการแสดงชนิดเดียวในโลกที่ได้พัฒนาจากเดิม จนกลายเป็นการแสดงที่เป็นเอกลักษณ์สำคัญของการบันเทิงไทยผู้แสดงแต่ละยุคสมัยได้ช่วยกันหารูปแบบและสร้างสรรค์การแสดงจนเป็นมรดกทางวัฒนธรรม (พลาคิตย สิริธัญญกิจ, 2545: 9) ลิเกมีการพัฒนามาเรื่อย ๆ จึงมีความรุ่งเรืองในแต่ละยุค แต่ละแบบแผนของการแสดงจะมีความแตกต่างกัน ถ้ากล่าวถึงความนิยมของผู้ชมในปัจจุบันแล้วคงไม่พ้นลิเกเพชรที่ได้รับความนิยมมากกว่าลิเกแบบอื่นๆ เหตุเพราะปัจจุบันการแสดงลิเกมีองค์ประกอบใหม่ ๆ ที่น่าสนใจเช่น เรื่อง บท และองค์ประกอบต่าง ๆ ในการแสดง รวมถึงรูปแบบการแสดง แต่สิ่งที่สำคัญที่สุดของการแสดงในแต่ละคณะที่บ่งบอกถึงเอกลักษณ์ของคณะคงไม่พ้นผู้แสดงที่เป็นพระเอก-นางเอก ต้องมีคุณลักษณะ คุณสมบัติ เป็นอัตลักษณ์ในคณะของตนเอง ซึ่งผู้แสดงลิเกย่อมมีความสำคัญ และมีลักษณะเด่นในตัวเองตามบทบาทของเรื่องที่รับ ซึ่งนอกจากคณะลิเกคณะต่าง ๆ จะมีพระเอกที่มีบทบาทสำคัญในการร้องรำเป็นขวัญใจแม่ยกแล้ว ยังมีบทบาทนางเอกลิเกที่มีส่วนสำคัญไม่แพ้กัน ซึ่งนางเอกลิเกนั้นจะมีลักษณะและกระบวนการที่โดดเด่นและแตกต่างกันออกไปของแต่ละคณะ

นางเอก เป็นผู้ดำเนินเรื่องคนหนึ่งที่ได้รับความนิยมไม่น้อยไปกว่าพระเอก ในอดีตนางเอกลิเกจะอยู่ประจำคณะของตนเองเพียงคณะเดียว นางเอกในแต่ละคณะจะมีลักษณะที่ต่างกัน แต่ก็ยังคงมีบางสิ่งที่คล้ายคลึงกัน และบางสิ่งโดดเด่นต่างกัน ในปัจจุบันการแสดงลิเกไม่ค่อยพบการร่ายรำตามแบบแผนลิเกสมัยโบราณ พบเพียงการรำตีบททั่วไป ซึ่งการฝึกหัดกระบวนท่ารำอย่างละครรำ ประกอบด้วยการรำเปิดตัว การรำตีบท การรำอวดฝีมือ อย่างละคร ซึ่งในวงการนาฏศิลป์ไทยเรียกการรำเช่นนั้นว่า

“ การรำเชิด ” บทความวิชาการนี้ จึงเป็นบทความที่มุ่งนำเสนอองค์ความรู้ของการแสดงลิเกในบทบาทนางเอก โดยเฉพาะคณะ วิโรจน์ หลานหอมหวล เป็นคณะที่ได้รับการถ่ายทอดรูปแบบการแสดงจากครูหอมหวล และยังได้รับการฝึกหัดกระบวนการรำจาก ครูละครวังสวนกุหลาบโดยตรง ทำให้นางเอกในคณะมีความสามารถทั้งการร้อง การด้นกลอน และการรำ มีกระบวนการทำรำที่มีความละเอียดอ่อนและสวยงาม ผ่านบทความวิชาการเรื่อง กระบวนท่ารำเชิดในลิเกของนางเอกพิศมัย หลานหอมหวล นี้

วัตถุประสงค์

บทความวิชาการเรื่อง “ กระบวนท่ารำเชิดในลิเกของนางเอกพิศมัย หลานหอมหวล ” นี้ เป็นบทความที่มีเนื้อหาบรรยายถึง กระบวนการรำเพลงเชิดของนางเอกลิเกที่มีลักษณะและอัตลักษณ์เฉพาะตน ซึ่งมุ่งเน้นบรรยายลักษณะวิถีกระบวนการรำรำของคุณพิศมัย หลานหอมหวล นางเอกลิเกประจำคณะวิโรจน์ หลานหอมหวล เพื่อเป็นการถ่ายทอดความรู้ของกระบวนการรำรำของศิลปะการแสดงประเภทลิเก ซึ่งเป็นศิลปะการแสดงที่มีมาอย่างยาวนาน และวิเคราะห์ประเด็นความงามของท่ารำที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน โดยใช้หลักสุนทรียศาสตร์ ศาสตร์ที่ว่าด้วยเรื่องของความงาม ผ่านบทความวิชาการเรื่องนี้

ลิเกไทยในอดีต

ลิเกเป็นการแสดงพื้นบ้านของภาคกลางเริ่มมีขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อปี พ.ศ. 2450 โดยพระยาเพชรปราณี จัดแสดงขึ้นเป็นครั้งแรกที่โรง หรือเรียกว่าวิก ลิเกเป็นการแสดงที่ผู้แสดงจะต้องร้องและเจรจาเอง แสดงท่าทางตามธรรมชาติ โดยมีวงปี่พาทย์บรรเลงประกอบการแสดง ผู้แสดงแต่งกายเลียนแบบเครื่องทรงและเครื่องอิสริยาภรณ์แบบง่าย ๆ แต่สวยงาม (วันทนี ม่วงบุญ 2560 : 151) ลิเกเริ่มขยายตัวอย่างจริงจัง และแพร่หลายในประเทศไทยเมื่อต้นรัชกาลที่ 5 ซึ่งความจริงแล้ว ลิเกอาจจะเริ่มเข้ามาในประเทศไทยตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาก็เป็นได้ เนื่องจากในขณะนั้นมีการร้องแบบลูกบทแล้ว เริ่มแสดงในงานพระเมรุของพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ ได้มีการจัดการแสดงอย่างหนึ่งตามแบบพวกแขก คือ นำคนไทยมาแต่งตัวเป็นแขกนั่งล้อมวงกันตีกลองรำมะนาให้เข้ากับจังหวะ แบ่งการแสดงออกเป็นชุด ๆ ชุดแรกเรียกว่า แขกเปิดโรงรดน้ำ และให้ใช้ชุดนี้เป็นชุดเปิดโรงลิเก ต่อมาชุดที่สองมีคนไทยออกมาเจรจากับแขก ชุดที่สามมีการเล่นออกสืบสองภาษา (ณัฐฉาน สุทธิสงคราม, 2538: 144)

ในอดีตยังไม่มีภาพยนตร์ เป็นเครื่องอำนวยความสะดวกใจ ลิเกจึงเกิดเป็นความนิยมของผู้คนตั้งแต่อดีต ยังเห็นได้ว่าเป็นสิ่งจำเป็นที่อยู่คู่กับคนไทยมาช้านาน ดังจะเห็นได้จากงานประจำปีของวัด หรือสถานที่สำคัญ ๆ ที่มีการจ้างจัดแสดงงานมหรสพ ต่อมามีการพัฒนาผันแปรไปตามยุคตามสมัย ลิเกจึงมีบทบาทลดน้อยลง ความนิยมก็เสื่อมหาย ด้วยที่มีเครื่องอำนวยความสะดวกด้านความบันเทิงเข้ามามากมาย แต่อย่างไรก็ตามแต่ ลิเก ยังไม่เลือนหายไปจากวัฒนธรรมไทยเลยทีเดียว ยังคงมีลูกหลานที่สืบทอดศิลปะการแสดงลิเกให้คงอยู่ เพียงแต่มีการปรับเปลี่ยน ผสมผสานให้เกิดความน่าสนใจในแต่ละยุคสมัย แต่ยังคงมีการรำรำแบบเดิมไว้อยู่

การรำที่สำคัญในการแสดงลิเกนั้น ประกอบไปด้วยการรำออกตัวของนักแสดง โดยรำประกอบเพลงเชิด เป็นการรำหน้าเตียงโดยประกอบกับการบรรเลงดนตรี เป็นการแนะนำตัวหรือเล่าเรื่องราวให้สอดคล้องกับท้องเรื่องการรำเข้าพระข้างนาง ซึ่งผู้แสดงจะต้องใช้ทักษะความสามารถในการรำรำสูง และแต่ละคณะลิเกนั้นก็มีการรำที่เป็นเอกลักษณ์และแตกต่างกันออกไป

ลิเกคณะวิโรจน์ หลานหอมหวล

ลิเกคณะวิโรจน์ หลานหอมหวล ก่อตั้งขึ้นประมาณปี พ.ศ. 2508 หลังจากที่นายวิโรจน์ วีระพัฒนานนท์ ลาลิกขาบท นายหอมหวลเห็นว่าบวชเรียนแล้ว และมีฝีมือการแสดงเป็นอย่างดี และได้รับความนิยมนจากผู้ชม จึงอนุญาตให้นายวิโรจน์ตั้งคณะลิเกเป็นของตนเอง คณะลิเกวิโรจน์ หลานหอมหวล มีนายวิโรจน์ วีระพัฒนานนท์ เป็นหัวหน้าคณะ และเป็นพระเอกประจำคณะ มีนางพิศมัย วีระพัฒนานนท์ เป็นนางเอก ใช้ชื่อในวงการลิเกคือ นางเอกพิศมัย หลานหอมหวล มีตัวโกล และตัวโจ๊ก ที่ร่วมแสดงอยู่ในคณะหอมหวลรุ่นพิเศษ รูปแบบการแสดงลิเกลูกบทของคณะวิโรจน์ หลานหอมหวล ได้รับการถ่ายทอดรูปแบบการแสดงลิเกจากนายหอมหวล นาคศิริ ที่ยังคงจารีตในการแสดงมหรสพของไทยทุกประเภท เมื่อถึงเวลาที่แสดงจะต้องเริ่มต้นด้วยการโหมโรง ซึ่งการโหมโรงตามแบบของนายหอมหวล มีการออกแขกซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของลิเก

การออกแขกของคณะวิโรจน์ ใช้การออกแขกแบบออกตัวแขกบอกกล่าวเรื่องราวด้านหน้าเวทีเป็นหลัก ลักษณะการแสดงจะมีรูปแบบการแสดงคล้ายกับละครประกอบวงดนตรีปี่พาทย์ ผู้แสดงใช้ชายจริงหญิงแท้ วิธีการแสดงจะดำเนินรวดเร็ว แต่ยังคงเน้นการร่ายรำ และการขับร้องเพลงเกร็ดซึ่งคณะจะไม่เน้นการรำและการขับร้องเพลงเกร็ดแล้ว (นักรัฐสุนัน มิตรธีโรจน์, 2562: 108)

คณะวิโรจน์ หลานหอมหวล ที่มีนายวิโรจน์ เป็นหัวหน้าคณะนั้น ผู้ที่เป็นหัวหน้าคณะยังทำหน้าที่เป็นผู้แสดงบทบาทของพระเอกอีกด้วย และยังมีนางเอกคู่ขวัญที่เป็นที่ชื่นชมของผู้ชม คือ นางเอกพิศมัย หลานหอมหวล หรือนางพิศมัย วีระพัฒนานนท์ ผู้เป็นน้องสาวของนายวิโรจน์ และยังเป็นผู้ที่ได้รับการถ่ายทอด การฝึกหัด รุ่นเดียวกันกับนายวิโรจน์ ทำให้นางเอกพิศมัยเป็นนางเอกที่มีความสามารถครบครัน ที่การร้อง การด้นกลอน และรวมไปถึงกระบวนการรำ ซึ่งเป็นที่ชื่นชมกันในวงการลิเกอีกด้วย

กระบวนการรำของนางเอกพิศมัย หลานหอมหวล

ลิเกในระยะแรกนั้นไม่มีการร่ายอย่างละคร มีเพียงการใช้ท่าทางธรรมชาติประกอบการแสดง เมื่อได้รับรูปแบบการแสดงอย่างละครเข้ามาจึงมีการร่ายอย่างละครเข้าใช้ในการแสดงด้วย เพียงแต่ไม่ปราณีตัวอย่างละคร ลิเกคณะวิโรจน์ หลานหอมหวล ถือได้ว่าเป็นคณะลิเกที่มีกระบวนการร่ายรำที่สวยงาม ประณีต ด้วยที่ว่า นางเอกลิเกอย่าง คุณพิศมัย หลานหอมหวล ได้รับการฝึกหัดลิเกกับคุณตาหอมหวล ตามคำชวนของคุณตา ฝึกหัดร้องจากคุณตาหอมหวล และฝึกหัดรำจากครูน้อย ประจายกฤต (ครูละครวังสวนกุหลาบ) ซึ่งเป็นครูละครของวังสวนกุหลาบในสมัยนั้น

นางเอกพิศมัย หลานหอมหวล ถือเป็นนางเอกที่ได้รับความนิยมในสมัยนั้น เดิมชื่อ นางพิศมัย วีระพัฒนานนท์ เกิดวันที่ 22 ธันวาคม พ.ศ. 2491 เกิดที่อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา แสดงลิเกครั้งแรกในบทบาทนางเอก เรื่องศึกมเหสี ในขณะที่นั้นเป็นคณะหอมหวลรุ่นพิเศษ มีคุณตาหอมหวลเป็นผู้ดูแล เมื่อแสดงเป็นนางเอกทุกครั้งที่นางเอกพิศมัย แสดงได้ประทับใจคนดูจนได้รับความนิยมนและมีชื่อเสียงจากนั้นตลอดมา เคยถูกรับเชิญร่วมแสดงลิเกออกอากาศโทรทัศน์ ช่องสี่สีขุนพรหม ได้รับเชิญร่วมแสดงลิเก ณ โรงละครแห่งชาติ และการแสดงครั้งสำคัญและเป็นเกียรติกับชีวิต ครั้งถวายงานสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี นางเอกพิศมัย หลานหอมหวล เป็นนางเอกลิเกมาเป็นระยะเวลาประมาณ 45 ปี เลิกแสดงลิเกช่วงอายุ 55 ปี เหตุเพราะเรื่องสุขภาพ แต่ถึงไม่ได้แสดงลิเกแต่ชื่อเสียงของนางเอกพิศมัย หลานหอมหวลยังคงอยู่กับวงการลิเกตลอดมา (สัมภาษณ์, 15 กรกฎาคม 2560)

ความนิยมชมชอบนั้น มาควบคู่กับการตั้งใจฝึกซ้อม ขยันอดทน และเรียนรู้ต่อท่ารำจากครูผู้ประสาทวิชา ไม่ว่าจะเป็นการรำตีบท การร้อง การแสดง โดยเฉพาะช่วงสำคัญคือการรำเปิดตัวของแต่ละบทบาท ซึ่งบทบาทนางเอกลิเกนั้น คุณพิศมัย หลานหอมหวล ก็สามารถทำออกมาได้ดี โดยการแสดงกระบวนท่าร้ายร้ายอย่างสวยงาม อย่างเช่น เพลงเซ็ด กระบวนท่ารำเซ็ดในลิเกของนางเอกพิศมัย หลานหอมหวล มีการฝึกหัดการรำอย่างละครโดยมีครูละครเป็นผู้ถ่ายทอดท่ารำให้ และมีท่ารำที่ใช้เป็นรูปแบบเฉพาะนางเอกประกอบไปด้วย เพลงเซ็ด เพลงโอด เพลงร่ำ ในบทความนี้ผู้เขียนจะอธิบายกระบวนท่ารำเพลงเซ็ดของนางเอกพิศมัย หลานหอมหวล เท่านั้น เพราะเป็นเพลงที่นางเอกลิเกอย่างคุณพิศมัย หลานหอมหวล ใช้เป็นประจำจนเป็นลักษณะเฉพาะตนที่มีความอ่อนช้อย และงดงาม

ตารางที่ 1 กระบวนท่ารำของนางเอกพิศมัย หลานหอมหวล

ภาพกระบวนท่ารำของนางเอกพิศมัย หลานหอมหวล	อธิบายกระบวนท่ารำเพลงเซ็ด
 <p>ภาพที่ 1 ท่าที่ 1 ตั้งเซ็ด ที่มา: กรวิภา เลาศรีรัตนชัย</p>	<p>ท่าที่ 1 ตั้งเซ็ด</p> <p>ทิศทาง : หน้า</p> <p>ศีรษะ : ตรง</p> <p>มือ : มือทั้งสองตั้งวงปลายนิ้วระดับปาก</p> <p>เท้า : ซอยเท้าจากเตียงมาด้านหน้า</p>

ตารางที่ 1 กระบวนท่ารำของนางเอกพิศมัย หลานหอมหวล (ต่อ)

ภาพกระบวนท่ารำของนางเอกพิศมัย หลานหอมหวล	อธิบายกระบวนท่ารำเพลงเซ็ด
 <p>ภาพที่ 2 ท่าที่ 2 ทำนุ่งผ้า ที่มา: กรวิภา เลาศรีรัตนชัย</p>	<p>ท่าที่ 2 ทำนุ่งผ้า</p> <p>ทิศทาง : หน้า</p> <p>ศีรษะ : เอียงขวา กดไหล่ขวา</p> <p>มือ : มือขวาแตะสะโพกขวา : มือซ้ายจับหงายระดับชายพกด้านขวา</p> <p>เท้า : เท้าขวาก้าวหน้า</p>
	<p>ท่าเชื่อม (ท่าห่มสไบ)</p> <p>ทิศทาง : เอียงตัวทางขวา</p>

 <p>ภาพที่ 3 ท่าเชื่อม (ท่าห่มสไบ) ที่มา: กรวิภา เลาศรีรัตนชัย</p>	<p>ศีรษะ : เอียงซ้าย กดไหล่ซ้าย มือ : มือขวาตั้งวงบน : มือซ้ายจับหงายระดับปาก เท้า : ยกหน้าเท้าซ้าย หมายเหตุ:เนื่องด้วยขณะถ่ายภาพนางเอกพิศมัย มีอายุมากขึ้นและยกขาไม่ไหว</p>
 <p>ภาพที่ 4 ท่าที่ 3 ห่มสไบ ที่มา: กรวิภา เลาศรีรัตนชัย</p>	<p>ท่าที่ 3 ห่มสไบ ทิศทาง : ขวา ศีรษะ : เอียงซ้าย กดไหล่ซ้าย มือ : มือขวาจับหงายที่หน้าอกซ้าย : มือซ้ายจับส่งหลัง เท้า : เท้าซ้ายก้าวไขว้ การเคลื่อนไหว : หมุนตัวไปทางขวามือ (รอบตัวเอง) กลับมาหน้าตรง</p>
 <p>ภาพที่ 5 ท่าเชื่อม (ท่าเชิด) ที่มา: กรวิภา เลาศรีรัตนชัย</p>	<p>ท่าเชื่อม (ท่าเชิด) ทิศทาง : หน้า ศีรษะ : เอียงขวา กดไหล่ขวา มือ : มือขวาตั้งวงกลางแขนตั้ง : มือซ้ายจับหงายแขนตั้ง เท้า : ก้าวไขว้เท้าขวา</p>

ตารางที่ 1 กระบวนท่ารำของนางเอกพิศมัย หลานหอมหวล (ต่อ)

ภาพกระบวนท่ารำของนางเอกพิศมัย หลานหอมหวล	อธิบายกระบวนการรำเพลงเชิด
 <p>ภาพที่ 6 ท่าที่ 4 (ท่าเชิด)</p>	<p>ท่าที่ 4 (ท่าเชิด) ทิศทาง : หน้าตรง ศีรษะ : เอียงขวาแล้วเอียงซ้าย หน้ามองมือขวา มือ : มือขวาหุบจับคว่ำแล้วตั้ง สอดสูง : มือซ้ายแทงปลายมือลงแล้ว พลิกขึ้นตั้งวงกลางแขนตั้ง เท้า : เท้าขวาก้าวข้างแล้วนำเท้าซ้ายมาผสมเท้า</p>

<p>ที่มา: กรวิภา เลาศรีรัตนชัย</p>	<p>การเคลื่อนไหว : ใช้ตัว 3 จังหวะ</p>
<div data-bbox="256 363 651 632" data-label="Image"> </div> <p>ภาพที่ 7 ท่าที่ 5 ซักแบ่งผัดหน้า</p> <p>ที่มา: กรวิภา เลาศรีรัตนชัย</p>	<p>ท่าที่ 5 ซักแบ่งผัดหน้า</p> <p>คีรีชะ : เอียงขวา กดไหล่ขวา</p> <p>มือ : มือขวาหุบจีบปรกข้าง : มือซ้ายตั้งวงระดับปาก</p> <p>เท้า : ถอนเท้าขวา ก้าวข้างเท้าซ้าย</p> <p>การเคลื่อนไหว : ขอยเท้าวิ่งไปหน้าฉาก</p>
<div data-bbox="256 779 651 1047" data-label="Image"> </div> <p>ภาพที่ 8 ท่าที่ 6 ลาโรง</p> <p>ที่มา: กรวิภา เลาศรีรัตนชัย</p>	<p>ท่าที่ 6 ลาโรง</p> <p>ทิศทาง : หน้าฉากเข้าด้านซ้ายของเวที</p> <p>คีรีชะ : เอียงขวา กดไหล่ขวา</p> <p>มือ : มือขวาตั้งวงบน : มือซ้ายจีบส่งหลัง</p> <p>เท้า : ก้าวข้างเท้าซ้าย</p> <p>การเคลื่อนไหว : ยืด-ยุบ ขอยเท้าเข้าฉาก</p>

ตารางที่ 1 กระบวนท่ารำของนางเอกพิศมัย หลานหอมหวล

ที่มา: กรวิภา เลาศรีรัตนชัย

สุนทรียศาสตร์ความงามจากกระบวนท่ารำของนางเอกพิศมัย หลานหอมหวล

จากการได้รับความนิยม ของนางเอกพิศมัย หลานหอมหวล เชื่อได้ว่า นอกจากหน้าตา บทบาทของผู้แสดงแล้ว กระบวนท่ารำก็เป็นสิ่งสำคัญ เห็นได้จากกระบวนท่ารำที่นางเอกพิศมัย หลานหอมหวล ได้รับการถ่ายทอดจากครูน้อย ประจายกฤต ครูละครวังสวนกุหลาบ ซึ่งเป็นการนำรูปแบบของโขน -ละครเข้ามาผสมผสาน เลเก็งคูมีละเอียดงดงามของท่ารำ อีกทั้งการแสดงลีเกะนั้น ยังเป็นการแสดงที่มีสุนทรียศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับความงาม ถูกถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกผ่านกระบวนท่ารำ ถึงผู้ชม ทำให้รับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัส ความรู้สึก พอใจ ปิติยินดีและชื่นชมในสิ่งต่าง ๆ ของการแสดงลีเก

จากเนื้อหาข้างต้น จึงสามารถสรุปในเชิงวิชาการได้ว่า ไม่ว่าจะสร้างสรรค์งานศิลปะแขนงใด รูปแบบใด ความเป็นสุนทรียศาสตร์นั้น มีส่วนสำคัญ และเป็นปัจจัยหลักในการส่งผลให้งานนั้น ๆ ประสบผลสำเร็จจะได้รับความนิยมได้ คณะวิจารณ์หลานหอมหวาน มีการนำสุนทรียศาสตร์เข้ามาใช้ในการทำการแสดงไม่ว่าจะเป็นฉาก แสดง สีเสียง ตลอดจนการแสดงออกของกระบวนท่ารำ ทำให้การแสดงเป็นที่นิยม และเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน

บทความวิชาการเรื่องนี้ นำเสนอให้เห็นคุณค่าของความงาม ที่อยู่คู่คนไทยมาช้านาน อย่างศิลปวัฒนธรรมการแสดงลิเกที่กำลังจะเลือนหายไปจากความทรงจำของคนไทยรุ่นใหม่ บทความนี้จึงเปรียบเสมือนบันทึกจดหมายเหตุ ส่งต่อ บ่งบอกเรื่องราวที่เกิดขึ้นในอดีต ให้ชนรุ่นหลังที่มีความสนใจในการแสดงลิเก ได้ศึกษาเรียนรู้กระบวนท่ารำของนางเอกลิเกที่ประสบผลสำเร็จ จึงเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการเผยแพร่จากงานเขียนบทความเรื่อง กระบวนท่ารำเชิดในลิเกของนางเอกพิศมัย หลานหอมหวาน เรื่องนี้

เอกสารอ้างอิง (References)

- ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม. (2538). **สมเด็จพระนางเจ้าเรือล่ม**. กรุงเทพฯ ฯ : ศิลปาครบรรณาการ.
- นักสร้อยชน มิตรธีรโรจน์. (2562). การวิเคราะห์รูปแบบการแสดงลิเกลูกบท คณะวิจารณ์ หลานหอมหวาน เรื่องจันทโครพ. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปมหาบัณฑิต, สาขานาฏศิลป์ไทย, กรุงเทพฯ ฯ : สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์.
- พิศมัย วีระพัฒนานนท์. ศิลปินลิเกคณะวิจารณ์ หลานหอมหวาน. **สัมภาษณ์**, 15 กรกฎาคม 2560
- พลาดิษฐ์ สิทธิธัญกิจ. (2545). **ลิเกไทย**. กรุงเทพฯ ฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
- สุริยา สมุทคุปต์และคณะ. (2541). **แต่งองค์ทรงเครื่อง ลิเก ในวัฒนธรรมประเทศไทย**. นครราชสีมา : มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี.
- วันทนีย์ ม่วงบุญ.(2560). **ศิลปะการแสดง**. สำนักงานกิจการโรงพิมพ์ องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก ในพระบรมราชูปถัมภ์.